

Кравченко Олена Петрівна

*Кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія*

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі (м. Переяслав, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-8736-8128>
e-mail: olenakravchenko2@gmail.com*

Майстренко Олександр Володимирович

*Аспірант кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія*

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі (м. Переяслав, Україна)
<https://orcid.org/0009-00087348-1542>
e-mail: alexander_master@ukr.net*

**СИМВОЛІЗМ СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНІЙ
ПРОЄКЦІЇ «ЦИФРОВОЇ ДИКТАТУРИ»**

Резюме

У статті здійснюється комплексний соціально-філософський аналіз ризиків застосування можливостей інформаційно-комунікаційних технологій в інтересах певних політичних режимів у контексті реалізації свободи людини як універсального засобу існування суверенної держави у європейському просторі демократичних цінностей.

У ході дослідження обґрунтовано, що сфера публічної політики сьогодні є повністю залежною від системи комунікативних відносин, а мережевий простір стає ареною для жорстких баталій у з'ясуванні конкуруючих позицій держав глобалізованого світу: з одного боку, результатом такого протистояння є можливість політичного укріплення та світового домінування тоталітарних держав на принципах «цифрової диктатури», а з іншого, поява нових форм системної мережевої взаємодії посилює процес суверенізації всіх її учасників, досягається принципово новий рівень соціальної інтеграції між дієвими особистостями, виникають різноманітні форми добровільних міжнародних «союзів», що надає пріоритет формам

представницької демократії, принципам верховенства права, спонукає до захисту політико-ідеологічного плюралізму думок та вільного вибору суб'єкта соціальних відносин.

Доведено, що розуміння феномену свободи завжди спирається на багаторівневі пізнавальні структури ціннісно-сміслових засад людської діяльності на принципах нелінійного поступу та діалогових моделей осмислення історичних подій, тому практика реалізації свободи волі завжди має ознаки символічного прагнення людини досягти особливого стану гармонійної присутності у реальному світі певного історичного моменту та здійснити бажаний вибір сфери своєї життєдіяльності для реалізації творчих здібностей і задумів, а це стає можливим тільки в умовах панування державних цінностей демократичного простору політичного життя. Підсумовано, що існування унікальної ситуації можливості реалізації свободи волі визначається її самостійною цінністю, а з позиції суб'єкта соціальних відносин його вільно обрана діяльність є завжди спробою раціонального осмислення та реалізації завдань свого повсякденного буття.

Ключові слова: людина; цивілізація; феномен свободи; «цифрова диктатура»; державна ідентичність; символізм; суспільне буття; демократичні цінності.

Вступ

Найбільш розповсюдженою термінологією, починаючи з 24 лютого 2022 р., у сучасному українському суспільстві є словосполучення «захист державницького суверенітету» та «свобода вибору європейського майбутнього України». Своєрідний стан історичної «бездержавності» українського народу сьогодні добігає свого остаточного припинення у безкомпромісному збройному протистоянні з рашистською навалою та ставить «руську крапку» своєї переваги в екзистенційній боротьбі з імперською російською територією. Символізм нашої свободи полягає у прагненні реального досягнення таких принципів постсучасного існування суверенної держави як пріоритет форм представницької демократії та визнання народу джерелом влади, верховенства права та захист політико-ідеологічного плюралізму думок, що сприяє закріпленню ціннісно-сміслового визнання особливостей державної ідентичності українського народу: «зовнішнім виміром державної ідентичності виступає міжнародно-правове визнання Української Держави. Чимало етносів мають глибоку культуру, власну мову, традиції, але ж не мають держави. ... спроби нівелювати державність і державу як інститут мають, з-поміж багатьох інших, свої докорінні причини: влада міжнародних і транснаціональних корпорацій має тренди до масштабування і сучасні держави — останній оплот захисту людини, уможливлення збереження її прав і свобод» [1, с. 35].

Окрім того, умови стрімких глобалізаційних змін призводять до нових форм системної мережевої взаємодії — це посилює процес суверенізації всіх її учасників, тобто досягається принципово новий рівень соціальної інтеграції між дієвими особистостями. Причому така ситуація стає характерною не тільки для громадян тієї або іншої країни, а починають виникати спочатку тимчасові міжнародні «союзи», які мають добровільний характер спілкування та досить часто можуть трансформуватися в реальні об'єднання з відповідною програмою дій та досить впливовими можливостями. На перший погляд здається, що хоч такий варіант завжди бажаної свободи стає доступним великій кількості мешканців глобалізованого простору, при цьому, з іншого боку, пересічна людина сьогодні знаходиться у перманентній залежності від інструментів та засобів мережевої взаємодії, у своїй повсякденних практиках вона тісно переплетена «мережею» ділових контактів, тому соціальні мережі суттєво формалізуються, стають все більшими безликими та швидкоплинними.

Сьогодні вже достатньо поширеними є соціологічні дані статистичного характеру, які демонструють кореляційну залежність між здатністю людини цілеспрямовано впливати на соціально-політичні процеси, у тому числі й світові, та системному використанню можливостей цифрових технологій. Крім того, широко розвиненою стає колективна структура цифрового активізму, яка надає можливість багаточисленним впливовим групам однодумців кинути виклик своєму незадовільному соціальному статусу в тій або іншій країні: «для досягнення своїх цілей ці особи формують складні координаційні механізми, що включають різні набори мобілізуючих інструментів та символічних практик заохочення схвальної поведінки інших. Все це використовується як трансформаційні інструменти, що застосовуються до соціальної сфери багатьох до цих пір відчужених та безправних груп, які прагнуть досягнути соціальної справедливості, інклюзивності та залученості у процеси суспільної трансформації [2]. Отож така ситуація у сучасному комунікативному просторі, безперечно, сприяє досягненню споконвічних прагнень людини свободи, рівності та братерства, що у минулих історичних подіях оберталось революційними повстаннями, бунтами або кровопролитними війнами.

Відомий вислів про те, що «ми рухаємося у напрямі контрольованого суспільства», ще у 90-х роках вимальовувалися дві можливі моделі майбутнього для подальшого розвитку людства на які вказував Й. Масуда. Мова йде про два шляхи суспільного розвитку або на принципах демократичних засад і правових форм (у сучасному значенні вже е-демократії), або «автоматизованою державою», де найбільш високотехнологічні можливості використовуються, у першу чергу, військовим комплексом, безпековим сектором оборони та іншими державницькими структурами, що об'єктивно

призводить до ситуації: «зазіхання на індивідуальну самотність та кризою підконтрольності...» [3, с. 39].

У вітчизняному дослідницькому просторі розгорнутий аналіз значених процесів має міждисциплінарний характер та є представленим у роботах таких авторів як О. Золотар, А. Корміч, Л. Корміч, Г. Ортіна, Н. Рибальченко та багатьох ін. Так на думку Е. Герасимової: «дар свободи в доктрині європейських демократичних цінностей уособлює собою захищене автономне буття особистості, а процес її самореалізації забезпечує можливості прояву його внутрішньої свободи, яка передбачає розумне ставлення людини до агресивних впливів зовнішнього світу. У свою чергу, незважаючи на той факт, що демократія як форма організації суспільного буття не позбавлена численних недоліків, вона володіє надійними процедурно-інструментальними можливостями для усунення своїх помилок і недоліків, забезпечуючи тим самим комунікативні передумови існування свободи в суспільстві» [4, с. 5].

Історіографічною основою представленого соціально-філософського аналізу складають твори таких представників теорії інформаційного суспільства як Д. Белл, Ж. Бодріяр, М. Кастельс, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Тоффлер та ін., а також роботи засновників теорії цивілізаційного розвитку Ф. Броделя, А. Тойнбі, О. Шпенглера, К. Ясперса. До прикладу, на думку С. Гантінгтона у ХХ ст. взаємовідносини між цивілізаціями перейшли від фази, яка характеризується єдино направленим впливом однієї цивілізації на всі інші, до етапу інтенсивних, неперервних і різновекторних взаємовідносин між всіма цивілізаціями. Обидві характерні риси попередньої ери міжцивілізаційних відносин почали зникати [5], — зазначений підхід сигналізує нам про поступовий початок нового періоду формування поліцивілізаційної системи відносин у планетарному спільностві.

Символічний зміст прагнення свободи у глобальному світі набуває сьогодні значення одного з головних трендів «постмодерного соціального життя», за висловом С. Жижека [6], але ж як і раніше демонструє позитивні сподівання людства на краще облаштування свого соціального буття у майбутньому. Споконвічний символізм свободи людини, як прагнення максимально комфортних умов реалізації своїх творчих здібностей, не може виступати у вигляді абстрактного ідеального стану діючої особи у динамічному світі технологічних зрушень, інтенсивних соціально-економічних процесів, стрімких змін на політичній арені жорсткої конкуренції світових гравців, тому подальше дослідження соціокультурних та історико-філософських особливостей реалізації ідеального прагнення людини вільного життя та самореалізації в демократичному суспільстві цифрової епохи залишається дотепер, безперечно, актуальною темою.

Метою нашої розвідки є соціально-філософський аналіз специфіки символічного сприйняття свободи людини в історичній проєкції «цифрової диктатури».

Методи дослідження

Міждисциплінарний підхід, що поєднав результати досліджень соціальної філософії, соціологічного аналізу, теорію розвитку держави і права, аксіологію та філософську антропологію дозволив розкрити специфіку формування ціннісних засад європейського демократичного простору в умовах інформаційного світу, а також визначити запобіжні механізми повернення до тоталітарного минулого у зовнішньо-різноманітних формах ззовні, приміром є цифрова диктатура, але диктаторських за змістом історичних режимів. За допомогою системного підходу було розглянуто смислові виміри символічного сприйняття свободи людини в пріоритетах цифрової епохи розвитку людської цивілізації. Праксеологічний підхід був використаний для виокремлення функціональних та ціннісних характеристик протилежностей демократії/диктатури як політико-ідеологічних систем в історії становлення держави і права. Методологічні підходи постмодерністських дискурсів виявили змістовний взаємозв'язок символічності історичної проєкції, соціальних практик світу інформаційних технологій та політико-ідеологічного плюралізму «відкритого» суспільства.

Результати дослідження

В умовах визнання пріоритетів цифрового цивілізаційного розвитку на рівні державницьких структур найбільш розвинутих країн постсучасного спільносвіту, визначення самого поняття «цифрової диктатури» як організації е-контрольованого суспільства, особливих суперечностей у підходах вітчизняних дослідників різних галузей наукового знання не викликає. До тепер воно розглядається у межах такого глобалізованого процесу змін суспільного буття як діджиталізація, коли в умовах тотального панування електронної мережі відбувається процес посиленого розмежування та структурування виміру онлайн-комунікацій. Зазначений процес має динамічний характер, причому одразу практично неможливо визначити певні ризики та змістовний вектор руху тих чи інших організованих соціальних груп або інституцій, так як створення та функціонування віртуальних спільнот постійно зазнає стрімких перетворень. Вони виконують декілька важливих функцій: 1) забезпечують системне розповсюдження офіційних ідей різноманітних напрямків, наприклад, політичного, ідеологічного, про-світницького та будь-якого іншого плану; 2) залучають до своїх лав нових активних учасників, чим суттєво можуть впливати на результати суспільної думки населення; 3) можуть здійснювати координацію своїх дій на рівні міжнародних асоціацій та форумів, як зазначає Т. Купман, з появою сучасних цифрових медіа ми маємо революційну концепцію, коли фізичне

та віртуальне взаємно впливають один на одного, закладаючи основу для появи нових форм соціалізації та соціальної організації [7].

Схожий підхід проглядається й у творах М. Кастельса, його концепція мережевого простору спирається на прискорений кругообіг капіталу, системне якісне зростання інформаційних технологій та електронної мережі, постійну символічну взаємодію дієвих особистостей як головної рушійної сили глобальних змін, які також забезпечують процес соціальної інтеграції у перерозподілі ресурсних центрів. У такій домінуючій в світі технологічній інфраструктурі он-лайн комунікації виправдано займають пріоритетні виробничі позиції та визначають новітній інтерактивний простір майже настільки, наскільки залізниці визначали економічні регіони та національні ринки, на які спиралася промислова економіка індустріального суспільства ХХ ст. Він розглядає постсучасне суспільство як «культуру справжньої віртуальності», платформу, в якій цілковито домінують детерміновані глобальні системи зв'язку [8]. При цьому незмінною константою зазначеного перебігу подій залишається такий суб'єктивний фактор суспільного розвитку як «воля до влади», супер-сучасною формою якої сьогодні стає «цифрова диктатура», саме його присутність формує реальність появи протилежного поля ризиків постмодерного політичного життя: «нові» демократії ризикують поставити Штучний Інтелект, як і інші щойно здобуті блага модернізації, на службу звичним для їхніх суспільств тоталітарним або авторитарним режимам, які лише отримають нове дихання і новий технологічний «екзоскелет» для старого кістяка суспільств закритого типу, ...повернення до авторитаризму деяких сучасних молодих демократій, які пройшли шлях демократичного транзиту від тоталітаризму через авторитаризм до демократії, варто характеризувати як зворотний демократичний транзит — а саме перехід від демократії до автократій з ризиком скочування у тоталітаризм. Такий перехід здійснюють під гаслами «удосконалення» демократії» [9, с. 22].

Отож феномен «волі до влади» постмодерного політичного життя полягає у тому, що всі відношення із громадянським суспільством вона структурувала у соціальних мережах, протилежною стороною залишаються різноманітні соціальні рухи, які так само активно включені до процесів глобалізованої комунікації. Проблема полягає не стільки у тому, що сфера публічної політики є повністю залежною від системи комунікативних відносин, скільки сам мережевий простір стає площадкою для жорстких баталій у з'ясуванні конкурентних позицій країн глобалізованого світу — однією із форм такого протистояння є можливість політико-ідеологічного укріплення та світового домінування тоталітарних держав на принципах «цифрової диктатури».

Перший зміст зазначеного терміну використовувався як назва проекту соціального кредитування в Китаї, що має бути запроваджена по всій країні до 2020 р. Він включає ранжування громадян за параметрами, що встановлюються державою, ба більше, планується нарахування балів за відсутність порушення даного всеохоплюючого законодавства, корисну громадську діяльність, своєчасну виплату кредитів тощо. Й, навпаки, як санкції за низький рейтинг пропонується, зокрема, обмежувати працевлаштування у державному секторі, скорочувати соціальне забезпечення, блокувати заміщення керівних посад та багато інших варіантів заборон — це й сформувало розуміння поняття «цифрової диктатури», як символічних можливостей постсучасного тотального інформаційного контролю за громадянами своєї, а іноді й інших країн. У принципі, більшість оприлюднених дослідницьких результатів в Україні обертаються саме навколо аналізу принципів цифрової диктатури практично у всіх галузевих сфер народного господарства та закріплення політико-ідеологічного контролю за кожним громадянином КНР, включаючи керівний чиновницький та партійний апарат країни [10]. Мова йде про те, що у багатьох розвинених країнах глобалізованого світу вже відбувається практичне «тестування» принципів підходів і технологічних можливостей введення прямих механізмів цифрової диктатури державного управління, які є повною протилежністю демократичним європейським цінностям побудови соціального простору життєдіяльності людини вільного світу.

Зі свого боку, протилежний підхід демонструє розвиток європейського демократичного простору, так в Рекомендаціях Ради Європи щодо електронної демократії [11] визначено 20 принципів е-демократії головними серед яких є активне постачання комплексної та збалансованої інформації, яка дозволяє чітко зрозуміти суть публічних проблем, альтернатив, можливостей, рішень в політиці. Цей концепт інформації чітко пов'язаний із свободою інформації та свободою слова, також підкреслюється значення залучення до вирішення публічних справ громадян, осіб та груп осіб, (групи інтересів, корпорації/професійні об'єднання, асоціації, неприбуткові організації), що посилює спроможності та засоби підтримки права громадян на державне управління, збільшення ресурсного потенціалу для їх участі у політиці тощо. Принагідно нагадуємо, що у 2021 р. Україна у повному обсязі долучилася до європейського режиму *paper less* — такий крок позначив завершення однієї з важливіших вітчизняних реформ, яка розширювала можливості посилення ефективної боротьби з корупційними складовими на всіх щаблях державного апарату управління. У контексті зазначеної події важливим моментом стає теза про те, що у «цифровому суспільстві» життєдіяльність людини відбувається одночасно у цифровому та реальному світах — такий символізм потребує додаткового соціально-філософського аналізу розуміння свободи дії актора у першому й другому вимірах.

При цьому, маємо враховувати, що цифровий світ дуже часто негативно впливає на морально-психологічний та ментальний рівень сприйняття навколишнього середовища свого повсякденного існування людиною, саме тому актуальним стає поява таких нових прав суб'єкта соціальних відносин як «право на забуття», що передбачає обмеження в країнах ЄС, на рівні самого союзу» [12, с. 62–63].

Символічне розуміння феномену свободи як споконвічне прагнення людини досягти вільного простору досягнення бажаних результатів своєї життєдіяльності та особистісного саморозвитку набуває у соціально-філософському контексті образу соціокультурного аксіологічного значення як ідеальний зміст ефективної реалізації життєтворчих завдань суб'єкта соціальних відносин завдяки цілераціональному характеру діяльності. Звернення до символічної форми пояснення у філософському сенсі її комунікативної функції, допомагає виявити історичне значення феномену свободи у її найвищому ступені охоплення всіх соціокультурних форм діяльності людини. Починаючи з античного сприйняття та середньовічної трактовки символізму як універсальної формули «неподільного та нез'єданого» та історичного досягнення рівня постнекласичного осмислення, у пізнавальному процесі категоріальний аналіз феномену свободи завжди здійснюється з точки зору декількох опозиційних полюсів як свобода/право, закон/відповідальність тощо. До прикладу, історичну проблему взаємного впливу свободи і відповідальності вирішують, як правило, виходячи з конкретно-життєвих умов існування та соціального положення відповідних суб'єктів соціальних відносин, їхнього світогляду чи приналежності до певного філософського напрямку: «хоча й абсолютної свободи не буває, немає сумніву у тому, що її межі суттєво розширюються, коли людина здатна оцінювати власні можливості,... свобода — необхідна умова розвитку особистості та показник демократичного суспільства. Завдяки свободі особистості суспільство здатне не лише адаптуватися до умов навколишньої дійсності, а й перетворювати її природні та соціальні фактори» [13, с. 179].

Отож на відміну від безпосереднього чуттєво-тілесного буття символізм такої ситуації проявляє себе як воля життєвого імпульсу, наповненого творчою енергією, свобода як «ірраціональна» діяльність з позиції минулого, сприймається як «раціональне» з позиції теперішнього, будучи «ірраціональним» проривом існуючих норм і правил, свобода несе в собі частину раціонального теперішнього або майбутнього облаштування мікро- і макросистем економічних, соціальних, культурних — глобальних та регіональних. Ба більше, «свобода — це не тільки економічне та політичне поняття; перш за все, це поняття правове, тому що з нього з незворотністю з'являється цілий комплекс правових наслідків. ... У той час як політичний

підхід у вказаному смислі є додатковим по відношенню до економічного з точки зору будь-якої спроби перевизначити поняття свободи, правовий підхід є додатковим по відношенню до них обох... протягом століть було сформовано багато визначень свободи, й не всі вони були сумісні один з одним. У результаті однозначного визначення свободи не існує» [14, с. 18].

Можемо зазначити, що символічність історичної проєкції свободи дії спрямовує поєднання розрізнених життєвих подій на таких універсально-ціннісних засадах соціальної діяльності людини, як боротьба за особисту свободу або права за незалежне існування територіально сформованої спільноти людей, практична реалізація справедливого смислу облаштування комфортного суспільного буття тощо. Таким прикладом може бути філософія символічних форм у Е. Кассіра, коли символічне сприйняття природи людини та реальності за допомогою єдиного принципу дозволяє систематизувати різнобарвність культурних форм, тобто символізація як історичний процес призведе до зростання «цивілізації» [15]. У вітчизняній філософії права П. Юркевича такий підхід пояснюється на прикладі категорії метафізичної свободи, де він пояснює логіку взаємодії між поняттям свободи вчинку і свободи волі: «вчинки є вільні, коли вони залежать від волі, а воля перебуває в залежності від свідомих мотивів. Що розумніші ці мотиви, то людина вільніша. Людська свобода, таким чином, завжди пропорційна твердості характеру й ступеню його розвитку... Тож вільного вибору немає, хоч і є вільність учинків» [16, с. 199], — такий підхід можна вважати принципом поведження вільного громадянина суверенної держави.

Отож розуміння феномену свободи завжди спирається на багаторівневі пізнавальні структури ціннісно-сміслових засад людської діяльності на принципах нелінійного поступу та діалогових моделей осмислення історичних подій. Так само опозиція свободи/несвободи корелюється з раціональними та ірраціональними процесами, що відбуваються в сучасному світі, оскільки нелінійний характер руху дає декілька альтернативних шляхів розвитку. Варто звернути увагу на відмінність таких важливих понять у процесі аналізу опозиції правовий примус/свобода вибору, як момент прийняття відповідного або відповідального рішення: правильність відповідального рішення можна перевірити у процесі його практичної реалізації протягом певного періоду часу й тільки тоді можна з'ясувати — чи було воно відповідним даним історичним обставинам з правової точки зору. «Люди у політичній системі, де свобода всіх і кожного захищається від примусу, все рівно не можуть позбавитися примусу, як мінімум, із-за того, що їх особиста інтерпретація свободи і, відповідно, примусу не співпадає з домінуючою у цій системі інтерпретацією» [17, с. 19], — тобто люди, в принципі, однаково розуміють значення слова «примус». Водночас вони так само розуміють й відсутність примусового впливу — така ситуація визначається

розумінням рівності людей як морально-етичної норми. Як не дивно, але проблема свободи та рівності акторів, так само як і у реальному житті, стає властивою для певних формацій віртуальних мереж.

Своєю чергою, на своєрідну можливість негативного впливу цифрових засобів масової інформації на посилення меж соціальної нерівності у віртуальних спільнотах у своїй теорії соціального поля вказує П. Бурд'є. Він доводить думку про те, що звичайна корисність будь-якого середовища поширюється на широкий спектр соціально звичних практик незалежно від його технічних характеристик [18, с. 89], — по суті, технологічні інфраструктури не просто допомагають досягти фіксованої соціальної мети, але й соціально формуються разом із її значеннями та функціями, причому необхідний результат заздалегідь є визначений самою технологією та створюється виробниками з метою впливу на користувачів. Як бачимо, одні й ті самі ефективні інструменти налагодження співпраці між великими групами свідомих громадян, можуть мати великий «перелік» негативних наслідків завдяки популістським засобам маніпуляції з боку політиків, агітаторів, маркетологів тощо. Часто така ситуація формується та залежить від вподобань афективної юрби й особливостей національного менталітету певних спільнот — це акумулює небезпечний потенціал для прискорення поширення негативного контенту [19, с. 65]. Загрозливу ситуацію такого гібридного впливу з боку ворожих країн і урядів Українська держава відчуває вже протягом останніх тридцяти років, тому одним з найнеобхідніших моментів означеного протистояння зі світом тоталітарних держав стають: «трансформаційні процеси всередині формування особливостей державної ідентичності мають відчутні наслідки як для встановлення на пріоритетних політико-правових позицій державного управління, так і для визначення моделей поведінки більшості громадян країни на індивідуальному рівні. Така ситуація додатково підкреслює історичний характер взаємозв'язку між процесами державотворення та зафіксованими процедурами формуванням суспільного феномену державної ідентичності» [20, с. 68].

Складність означеної ситуації полягає у тому, що успішність будь-якої комунікаційної діяльності безпосередньо залежить від активності дієвих особистостей та вмінню майстерно користуватися засобами теорії аргументації, яка дуже часто плутається з багатьма сучасними методами маніпуляції масовою свідомістю населення країни, а не доведенню своєї позиції практикою реалізації стратегічних цілеспрямованих кроків. Помітивши таку тривожну закономірність, Ю. Габермас вважав, що швидке глобальне зростання надмірно споживацьких настроїв вже посягає на всі рівні життєвого світу та зрештою призведе до деградації незабарвленої жагою до суто персональної вигоди публічної сфери. Такі кардинальні зміни у сфері міжособистісного комунікативного спілкування значною мірою

були прискорений стрімким зростанням комерційних засобів масової інформації, тому Ю. Габермас прогнозовано застерігав від переходу суспільства інтелектуального осмислення культурних надбань до суспільства, яке тільки вибірково споживає досягнуті до нього результати [21]. Ба більше, негативні результати означеного бездумного комунікативного споживачтва відмічаються у творах багатьох дослідників сучасних процесів цифровізації суспільного життя. Зокрема, Б. Валтіссон зауважує, що, дивлячись з цієї точки зору, фінансова спритність ринку та адміністративна влада держави діють інструментально та придушують комунікативні дії, що відбуваються у спільностві, коли публічна сфера перестає бути інклюзивним комунікативним простором для раціональних критичних дискусій та стає місцем для інструментального обґрунтування системи [22], — така думка додатково підкреслює технологічні можливості оформлення стану «цифрової диктатури».

Відповідно, теорія свободи не може базуватися тільки на положенні про відсутність примусу по відношенню до однієї людини з боку інституцій або інших груп людей. Свобода завжди має символічний характер, вона є чимось більшим ніж просто відсутністю прямого примусу — це особливий стан людини, коли вона може тут і тепер досягнути комфорт своєї особистісної присутності у цьому світі, мати можливість вільного пересування в ньому, здійснювати бажаний вибір сфери своєї життєдіяльності для реалізації творчих здібностей і задумів.

Отже, символізм реалізації людської свободи визначається її самостійною цінністю, а з позиції суб'єкта соціальних відносин його вільна діяльність є завжди спробою раціонального осмислення та реалізації завдань свого повсякденного буття: «фундаментальне розуміння свободи — це свобода від ланцюгів, від ув'язнення, від поневолення іншими. Все решта — розширення цього сенсу, якщо не метафора. Той, хто хоче бути вільним, прагне усунути перешкоди; боротися за особисту свободу означає прагнути покласти край втручанню, експлуатації, поневоленню з боку людей, чий цілі відрізняються від твоїх» [23, с. 52].

Висновки

Висновок, який одразу лежить на поверхні сучасних повсякденних практик, у розгорнутому вигляді зроблений багатьма вітчизняними фахівцями, до прикладу: «інтеграція інформаційних технологій в усі сфери життя людини і суспільства інтенсифікує політико-правові процеси в державі і суспільстві незалежно від форми політичного режиму. У демократичному суспільстві впровадження ІКТ покликане інтенсифікувати демократичні процеси, надати членам суспільства ширші можливості і більш ефективні інструменти участі у здійсненні влади. Хоча не слід ідеалізувати ці процеси, оскільки існують ризики, наприклад, незаконного використання

персональних даних громадян приватними корпораціями. Але демократична держава за таких умов має правові та економічні важелі впливу на правопорушника. Тоді як в недемократичному режимі інформаційні технології використовуються для вдосконалення систем тотального контролю за громадянами з боку держави, створення контрольованого суспільства і така влада не може бути обмежена в жоден спосіб» [24, с. 23].

Підтримуючи такий підхід, хотілося би звернути увагу на таку особливість динаміки трансформаційних процесів цифрового спільноsvіту, яка водночас з позитивними цивілізаційними досягненнями та новими можливостями забезпечення добробуту громадян породжує цілу низку ризиків і викликів. Створюється історична ситуація появи нової форми диктатури ХХІ ст. практичні наслідки існування якої поки що складно передбачити, але історія реалізації політики попередніх тоталітарних режимів ХХ ст. робить прогнози невтішними. Вони можуть призвести, у першу чергу, до порушення ментально-традиційних способів зв'язку між соціальними групами та сусідніми країнами, виникненням множинних віртуальних світів зі своїми новими, у кращому випадку з універсально-ціннісними настановами, та жорстко регламентованими правилами комунікації. Отож можемо окреслити дві можливі позиції стосовно критичного впливу цифрових технологій на розуміння свободи у постмодерному політичному житті з урахуванням ризиків практичної реалізації програми встановлення «цифрової диктатури» — це коли, з одного боку, інтернет-ресурси розглядаються тільки як інструментально-технологічні засоби для досягнення координації соціальної взаємодії та солідарної згуртованості, що постійно відбувається в реальному соціально-економічному просторі будь-якої розвиненої країни, а з іншого, формується уявний тип колективної онлайн-трансформації у віртуальному просторі, де метою є досягнення порозуміння у міжособистісних відносинах та стимулювання неформального обміну інформацією, що відкриває необмежений простір для непередбачуваних результатів маніпулятивних та гібридних форм впливу на масову свідомість громадян певної країни. У такому контексті практичні можливості реалізації своєї свободи волі завжди мають ознаки символічного прагнення людини досягти особливого стану гармонійної присутності у реальному світі певного історичного моменту та здійснити бажаний вибір сфери своєї життєдіяльності для реалізації творчих здібностей і задумів, а це стає можливим тільки в умовах панування державних цінностей демократичного простору політичного життя. Унікальність такої свободи вибору визначається її самостійною цінністю, а з позиції суб'єкта соціальних відносин його вільна діяльність є завжди спробою раціонального осмислення та реалізації завдань свого повсякденного буття.

Список посилань

1. Ліпкан В. А. Державна ідентичність: новий термін політичної та правової науки. Регіональні студії. 2024. №38. С. 33-40.
2. Rainie Lee, Arron Smith, Kay L. Schlozman, Henry Brady, and Sidney Verba. Social media and political engagement. Washington, DC: Pew Internet and American Life Project. URL : <http://www.pewinternet.org/2012/10/19/social-media-and-political-engagement>
3. Масуда Й. Комп'ютопія. Філософська і соціологічна думка. 1993. №6. С. 36-50.
4. Герасимова Е. М. Доктрина реалізації свободи в демократичному суспільстві: ідеал і реальність. Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 1(31). К.: НАУ, 2020. С. 5-9.
5. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman and London, 1991. 366 p. URL: <https://archive.org/details/thirdwavedemocr000ohunt>
6. Жижек С. Дразливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології. Київ: ППС-2002, 2008. 510 с.
7. Coopman Ted M. Networks of Dissent: Emergent Forms in Media Based Collective Action. Critical Studies in Media Communication. 2011. Vol. 28, №2. P. 153-172. DOI : <https://doi.org/10.1080/15295036.2010.514934>
8. Castells M. Communication, power and counter-power in the network society. International Journal of Communication. 2007. № 1. P. 238–266. URL: <http://criticaltheoryindex.org/assets/CommunicationPowerandCounter-PowerintheNetworkSociety---Castells-Manuel.pdf>
9. Бойченко М. І., Жижко Т. А. Політична легітимація за умов зворотного демократичного транзиту у добу штучного інтелекту. Політологічний вісник: збірник наукових праць. Київ: ТОВ «Вадекс», 2025 Вип. 97. С. 12-28.
10. Використання Великих Даних + штучний інтелект “для розрахунку ідеологічного статусу членів партії”. http://digitalpaper.stdaily.com/http_www.kjrb.com/kjrb/html/2017-06/30/content_372603.htm?div=-1
11. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy. https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cah_de/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf
12. Краснопольська Т. М., Милосердна І. М. Компоненти електронної демократії в умовах переходу до електронного правління. Актуальні проблеми політики. 2020. №66. С. 58–64.

13. Павлишин Л. Г. Володимир Винниченко: досвід неklasичного мислення в історії української філософії: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 272 с.
14. Leoni B. Freedom and Law. Los Angeles: Nash Publishing, 1961. 214 p. URL: https://cdn.mises.org/Freedom%20and%20the%20Law_4.pdf
15. Cassirer E. Essay on Man: An Sntroduction to a Philosophy of Human Culture. New Haven: Yale Univ. Press, 1944. 294 p. URL: https://monoskop.org/images/1/11/Cassirer_Ernst_An_essay_on_man_An_introduction_1944.pdf
16. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ: Ред. журналу «Український світ», 2000. 756.
17. Bruno L. Freedom and Law. Los Angeles: Nash Publishing, 1961. 214 p. URL: https://cdn.mises.org/Freedom%20and%20the%20Law_4.pdf
18. Bourdieu P. The forms of capital. In Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / ed. Richardson J. G. New York: Greenwood, 1986. P. 241-258.
19. Коган К. М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 16. С. 61-71.
20. Слива А. О., Юхименко Н. Ф. Державна ідентичність як унікальний ресурс політико-правової стабільності. Політологічний вісник: збірник наукових праць / голов. ред. О. В. Батрименко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2025. Вип. 99. С. 56-78.
21. Габермас Ю. Структура перетворення у сфері відкритості. Львів: Літопис, 2000. 318 с.
22. Valtysson Bjarki. «Facebook as a digital public sphere: processes of colonization and emancipation». Triple C 10, no. 1 (2012): 77-91. DOI : [/https://doi.org/10.31269/triplec.v10i1.312](https://doi.org/10.31269/triplec.v10i1.312)
23. Берлін І. Чотири есе про свободу. Київ: Основи, 1994. 272 с.
24. Золотар О. О. Електронна демократія і цифрова диктатура. Інформація і право. №4 (23). 2017. С. 16-25.

References

1. Lipkan, V. A. (2024). Derzhavna identychnist: Novyi termin politychnoi ta pravovoi nauky [State identity: A new term in political and legal science]. Rehionalni studii (Regional Studies), 38, 33–40.
2. Rainie, L., Smith, A., Schlozman, K. L., Brady, H., & Verba, S. (2012). Social media and political engagement. Pew Internet & American Life Project. <http://www.pewinternet.org/2012/10/19/social-media-and-political-engagement>

3. Masuda, Y. (1993). *Kompiutopiia [Computopia]. Filosofska i sotsiologichna dumka (Philosophical and Sociological Thought)*, 6, 36–50.
4. Herasymova, E. M. (2020). *Doktryna realizatsii svobody v demokratychnomu suspilstvi: ideal i realnist [The doctrine of freedom implementation in a democratic society: Ideal and reality]. Visnyk Natsionalnoho Aviatsiinoho Universytetu. Seria: Filosofia. Kulturolohiia*, 1(31), 5–9.
5. Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press. <https://archive.org/details/thirdwavedemocra000ohunt>
6. Žižek, S. (2008). *Drazhlyvyi subiekt: vidsutnii tsentr politychnoi ontolohii [The ticklish subject: The absent centre of political ontology]*. PPS-2002.
7. Coopman, T. M. (2011). *Networks of dissent: Emergent forms in media based collective action. Critical Studies in Media Communication*, 28(2), 153–172. <https://doi.org/10.1080/15295036.2010.514934>
8. Castells, M. (2007). *Communication, power and counter-power in the network society. International Journal of Communication*, 1, 238–266. <http://criticaltheoryindex.org/assets/CommunicationPowerandCounter-PowerintheNetworkSociety---Castells-Manuel.pdf>
9. Boichenko, M. I., & Zhyzhko, T. A. (2025). *Politychna lehitymatsiia za umov zvorotnoho demokratychnoho tranzytu u dobu shtuchnoho intelektu [Political legitimation under conditions of reverse democratic transit in the age of artificial intelligence]. Politolohichniy visnyk (Political Science Bulletin)*, 97, 12–28.
10. *Use of big data and artificial intelligence for calculating the ideological status of party members. (2017)*. Retrieved from http://digitalpaper.stdaily.com/http_www.kjrb.com/kjrb/html/2017-06/30/content_372603.htm?div=-1
11. *Committee of Ministers of the Council of Europe. (2009). Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy)*. https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf
12. Krasnopolska, T. M., & Myloserdna, I. M. (2020). *Komponenty elektronnoi demokratii v umovakh perekhodu do elektronnoho pravlinnia [Components of e-democracy in the transition to e-governance]. Aktualni problemy polityky (Actual Problems of Politics)*, 66, 58–64.
13. Pavlyshyn, L. H. (2013). *Volodymyr Vynnychenko: Dosvid neklasychnoho myslennia v istorii ukrainskoi filosofii [Volodymyr*

- Vynnychenko: The experience of non-classical thinking in the history of Ukrainian philosophy]. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
14. Leoni, B. (1961). Freedom and the law. Nash Publishing. https://cdn.mises.org/Freedom%20and%20the%20Law_4.pdf
  15. Cassirer, E. (1944). An essay on man: An introduction to a philosophy of human culture. Yale University Press. https://monoskop.org/images/1/11/Cassirer_Ernst_An_essay_on_man_An_introduction_1944.pdf
  16. Yurkevych, P. (2000). Istoriiia filosofii prava. Filosofii prava. Filosofskiy shchodennyk [History of philosophy of law. Philosophy of law. Philosophical diary]. Ukrainysky Svit.
  17. Leoni, B. (1961). Freedom and the law. Nash Publishing. https://cdn.mises.org/Freedom%20and%20the%20Law_4.pdf
  18. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education (pp. 241–258). Greenwood Press.
  19. Kohan, K. M. (2014). Sotsialni merezhi yak element novoho sotsialnoho seredovyshcha [Social networks as an element of the new social environment]. Mizhnarodnyi naukovyi forum: Sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment, 16, 61–71.
  20. Slyva, A. O., & Yukhymenko, N. F. (2025). Derzhavna identychnist yak unikalnyi resurs polityko-pravovoi stabilnosti [State identity as a unique resource of political and legal stability]. Politolohichniy visnyk (Political Science Bulletin), 99, 56–78.
  21. Habermas, J. (2000). Struktura peretvorennia u sferi vidkrytosti [The structural transformation of the public sphere]. Litopys.
  22. Valtysson, B. (2012). Facebook as a digital public sphere: Processes of colonization and emancipation. TripleC: Communication, Capitalism & Critique, 10(1), 77–91. <https://doi.org/10.31269/triplec.v10i1.312>
  23. Berlin, I. (1994). Chotyry ese pro svobodu [Four essays on liberty]. Osnovy.
  24. Zolotar, O. O. (2017). Elektronna demokratiia i tsyfrova dyktatura [Electronic democracy and digital dictatorship]. Informatsiia i Pravo (Information and Law), 4(23), 16–25.

Olena Kravchenko

Ph.D. in Philosophical Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I.P. Stogniy, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Pereiaslav, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-8736-8128>

e-mail: olenakravchenko2@gmail.com

Oleksandr Maystrenko

Postgraduate Student of the Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I. P. Stohnii

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Pereiaslav, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0008-7348-1542>

e-mail: alexander_master@ukr.net

THE SYMBOLISM OF HUMAN FREEDOM IN THE HISTORICAL PROJECTION OF THE “DIGITAL DICTATORSHIP”

Abstract

The article provides a comprehensive socio-philosophical analysis of the risks associated with the use of information and communication technologies in the interests of particular political regimes within the context of the realization of human freedom as a universal foundation for the existence of a sovereign state in the European space of democratic values.

The study substantiates that the sphere of public policy has become entirely dependent on the system of communicative relations, while the networked environment is increasingly turning into an arena of intense competition among states in the globalized world. On the one hand, this confrontation creates opportunities for the political consolidation and global dominance of totalitarian states based on the principles of a “digital dictatorship.” On the other hand, the emergence of new forms of systemic network interaction strengthens the process of sovereignization of all participants, facilitates a fundamentally new level of social integration among active individuals, and gives rise to various forms of voluntary international alliances. This, in turn, reinforces representative democracy, the rule of law, political and ideological pluralism, and the freedom of individuals to make independent choices within the sphere of social relations.

The research demonstrates that the understanding of freedom as a phenomenon is grounded in multilayered cognitive structures of value-oriented and meaningful human activity, based on the principles of non-linear development and dialogical models of interpreting historical events. Therefore, the practice of exercising free will invariably reflects a symbolic human aspiration to achieve a state of harmonious presence within the reality of a particular historical moment and to make a conscious choice regarding one's sphere of activity for the realization of creative abilities and intentions. Such a condition becomes possible only within a political order founded upon the values of democratic governance. It is concluded that the unique possibility of exercising free will is determined by its intrinsic value, while from the perspective of the subject of social relations, freely chosen activity always represents an attempt at the rational comprehension and implementation of the objectives of everyday existence.

Keywords: human being; civilization; phenomenon of freedom; digital dictatorship; state identity; symbolism; social existence; democratic values.

Надійшла до редакції/ Received: 27.03.2026

Прорецензовано/ Revised: 14.04.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.05.2026